

GREK HARFLİ KARAMANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE –DXr BİLDİRME EKİNİN FARKLI BİR FONKSİYONU ÜZERİNE*

Ferruh AĞCA**

Özet: Bu yazıda, Karamanlılar olarak bilinen Hıristiyan Türklerden kalan Türkçe metinlerdeki –dXr bildirme ekinin, cümle içinde özne görevindeki isimlere eklenerek meydana getirdiği farklı bir fonksiyonu Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmak suretiyle ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Hıristiyan Türkler, Karamanlı Türkleri, Grek harfli Türkçe metinleri, ek-fül, -dXr eki.

On the Different Function of -DXr copula in Karamanli Turkish Texts written in Greek Alphabet

Abstract: In this article a different function of the perdicative particle -dXr - suffixed to subjective nouns- in Turkish texts tracing back to the Christian Turks from Karaman has been discussed by comparing to Turkey Turkish.

Key words: Christian Turks, Karaman Turks, Turkish text written in the Greek alphabet, copula, Turkish -dXr suffix.

0. Giriş

Türlük Bilimi araştırmalarında genellikle Karamanlılar olarak bilinen topluluğun bir taraftan Hıristiyanlık inanç sistemine dahil olması ve Grek yazı sistemini kullanmış olması, diğer taraftan da Türkçe konuşuyor olmaları ve 1924 yılında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesine kadar Orta ve Güney Anadolu merkez olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşamış olmalarından dolayı topluluğun Türk etnisitesine mi yoksa Yunan etnisitesine mi ait oldukları konusu, araştırmacılar arasında tartışmalara yol açmış ve bu bağlamda bugüne kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre Karamanlıların Yunan etnisitesinden olduklarını savunan birkaç araştırmacıya karşılık Karamanlıların Peçenek, Kıpçak ve Uz Türklerinin kalıntısı ya da Selçuklu Devleti zamanında Hıristiyanlaşan

* Bu yazı, 15-16 Mayıs 2009 tarihleri arasında, Türk Dil Kurumu ile Nevşehir Üniversitesi'nin birlikte düzenlediği “Karamanlı Türkçesi Çalıştayı”nda sunulan “Karamanlı Türkçesinde –DXr Bildirme Ekinin Farklı Bir Fonksiyonu Üzerine” adlı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

GREK HARFLİ KARAMANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE –DXr BİLDİRME EKİNİN FARKLI BİR FONKSİYONU ÜZERİNE

Türkler olabileceği gibi tarihî bilgilerin yanı sıra 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar dinî metinleri de dahil olmak üzere bütün eserlerini Türk dili ile yazmış olmaları ve Türkçe konuşuyor olmaları gibi kültürel bilgilerden hareketle Türk etnisitesinden olduklarını savunan araştırmacılar da bulunmaktadır. Kimi araştırmacıların Karamanlıları Rum kökenli kabul etmelerindeki en önemli argüman, onların Hıristiyan olmaları ve Grek yazı sistemini kullanmalarındır. Ne var ki Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul başta olmak üzere çeşitli yerlerinde bulunan gayrimüslimler, dinî metinlerini kendi dillerinde yazarken ve ayinlerini kendi dillerinde yaparken başta İç Anadolu ve güney-batı Anadolu olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayan Hıristiyanların dinî metinlerinin yazımında niçin Türk dilini kullandıkları ve hatta Türk kültürüyle ilgili metinlerin yazımında dahi Türk dilinden başka bir dil kullanmadıkları vb. gibi sorular açıklığa kavuşturulmalıdır (Sertkaya 2004: 1). Diğer taraftan genellikle Trabzon-Mersin hattında yaşayan Karamanlıların, Osmanlı İmparatorluğunda İstanbul, İzmir vb. gibi yerlerde kümelenen Rumlarla birlikte yaşamamalarının; buna karşılık orta, güney ve güney-batı Anadolu'da bulunmalarının tarihsel arka planı olabileceği anlaşılmaktadır.

Herhangi bir topluluğun kimliğini belirleyen en önemli âmil, şüphesiz dilidir. Dolayısıyla herhangi bir topluluğun farklı bir dinden olması ya da ait olunan dinî/kültürel çevreye ait yazı sistemini kullanıyor olması, o topluluğun kimliğini belirlemek için tek başına yeterli değildir. Şayet kimi araştırmacılar tarafından iddia edildiği gibi Karamanlılar “*Türkleştirilmiş Hıristiyanlar*” olmuş olsaydı, en azından Grek harfli Türkçe metinlerde Rumcaya ait sözcükler, söz grupları ya da gramer hususiyetleri gibi bazı kalıntıların bulunması gerekirdi. Hâlbuki, Karamanlı metinleri, gerek söz dağarcığı ve gerekse ses hususiyetleri bakımından orta ve güney-batı Anadolu ağızlarından pek de farklı değildir. Dolayısıyla Karamanlıların coğrafi ve tarihî durumları ile dillik özellikleri, bu topluluğun Türk olabileceğini, en azından İstanbul'da yaşayan Rumlardan farklı olduklarını göstermektedir.

18. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar genellikle dinî karakterde eserler veren Grek harfli Türkçe metinleri, Karamanlı ağzı adıyla mı yoksa Karamanlı Türkçesi adıyla mı karşılamak gerektiği konusu üzerinde düşünülmelidir. Bir taraftan belli bir coğrafi bölgede kümeleşmiş olan insanlar tarafından kullanılan dilin ses, biçim ve cümle kuruluşu bakımından standarda göre farklılaşmış olması ve orta, güney-batı Anadolu ağızlarıyla büyük benzerlikler göstermiş olması Karamanlı Ağzı teriminin, diğer taraftan da bu şeklin yazıya geçirilip dinî ve edebî metinlerin ortaya konulduğu daha üst bir dil haline dönüştürülmüş olması, başka bir ifadeyle bir anlamda yazı diline dönüşmüş olması, Karamanlı Türkçesi teriminin kullanılabilirliğini ortaya çıkarmaktadır. Her yazı dilinin bir konuşma dilinden çıktığı düşüncesi de göz önünde tutulduğunda, Karamanlı Ağzının 18. yüzyıldan sonra Karamanlı yazı diline dönüştüğünü iddia edersek, sanırım, yanılmış olmayız. Bu anlamda Grek harfli Türkçe metinler, büyük ölçüde ağız özellikleri göstermiş

olsa da, bu ağız özellikleriyle bir yazılı külliyatın vücuda getirilmiş olması, dilin “Karamanlı Türkçesi” şeklinde adlandırılabilmesine imkan vermektedir.

Diğer taraftan en son eserlerini 20. yüzyılın ilk yarısında vermiş olan Karamanlı edebiyatının, bugün varlığını devam ettirmemiş olması ve konuşur sayısının gittikçe azalmış olması, Karamanlı Türkçesinin, tıpkı Karaim Türkçesi gibi, ölmek üzere olan Türk yazı dillerinden biri olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Grek yazı sistemiyle yazılmış bütün Grek harfli metinlerin, Karamanlı Türkçesinin fonolojik özelliklerini taşıdığını söylemek mümkün değildir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu zamanında Grek alfabesiyle yazılmış metinlerin bir kısmı, standart Osmanlı Türkçesi özellikleri göstermektedir. Bu durumdan hareketle Eckmann (1950: 168), Karamanlılar tarafından yazılmış eserleri dil özelliklerine göre;

- a. *Doğrudan doğruya standart Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserler,*
- b. *Halk unsurları ile az çok karışık bir yazı dili ile yazılmış eserler,*
- c. *Tüm özellikleri Karamanlı ağız ile yazılmış eserler*

olmak üzere üçe ayırmıştır. Gerçekten de Karamanlı Türkçesi ile yazılmış eserler incelendiğinde, eserlerin ses, biçim ve cümle özellikleri bakımından belli bir yapıya ya da dil seviyesini devam ettirmedikleri ya da bu konuda istikrarsız oldukları görülmektedir. Karamanlı Türkçesi eserlerinin sayı, içerik ve dil bakımından zamanla geliştikçe ağız özelliklerinden sıyrılarak standart Osmanlı Türkçesi özelliklerini benimsedikleri görülmektedir. Bu bağlamda özellikle dinî ve tarihî konuları ele alan metinlerde standart dilin özellikleri hâkimken; halk hikâyelerinde, destan parçalarında ve kitabelerde ağız özelliklerinin baskın olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Karamanlı Türkçesine ait ses, biçim ve cümle özellikleri tespit edilirken ağız özelliklerinin baskın olduğu metinler seçilmeye özen gösterilmelidir.¹

1. Grek Harfli Türkçe Metinlerin Bazı Sözdizimsel Özellikleri

Grek harfli Türkçe metinler, bilhassa ses ve kısmen şekil özellikleri bakımından standart Türkçeden farklı özellikler sergilemektedir (Eckmann 1950: 165-200; Ağca 1999, 2006: 3-18). Bazı morfosentaktik ve sentaktik özellikleri bakımından da standart Türkiye Türkçesinden farklılaşan Grek harfli metinlerde -dXr bildirme ekinin anlam ve fonksiyonları, büyük ölçüde benzer olsa da bazı yönleriyle farklı fonksiyonlar yüklediği görülmektedir. Bu bağlamda incelenen bazı Grek harfli

¹ Nitekim Grek harfli Türkçe metinlerde -dXr bildirme ekinin fonksiyonları incelenirken *Hikayeyi Aşık Garip* (1872) ve *Hikayet Şah İsmail* (1909) adlı halk hikâyeleri ile *Konstantinie* (1863) adlı tarihî bir metin ve *Ahdi Cedid* (1902) adlı bir dinî metinden istifade edilmiş, ekin tarihî ve dinî metinlerindeki fonksiyonlarının standart Osmanlı Türkçesi ile hemen hemen benzer oldukları, halk hikâyelerinde ise farklılaştıkları fark edilmiştir.

GREK HARFLİ KARAMANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE –DXr BİLDİRME EKİNİN FARKLI BİR FONKSİYONU ÜZERİNE

Türkçe halk hikâyelerinde tespit edilen standart Türkiye Türkçesinden farklı belli başlı morfosentaktik ve sentaktik özellikler şunlardır:

a. Karamanlı Türkçesinin en belirgin sentaktik özelliklerinin başında, Gagavuz Türkçesi ve Güney-Batı ile Rumeli ağızlarında da rastladığımız devrik cümle yapısı gelmektedir:

*Şahzade **başladı** güneşi tutmak için çabalamaya ve pek çok oğraşıp kan ter içine battı (Şİ 8), Şah İsmail Gülperi ile soyleşdikden sonra bir birine aşık olup **başladılar** şeftaliler toplamağa (Şİ 30) [ST: şeftalileri toplamaya başladılar.].*

Bir takım araştırmacılar, bazı Türk yazı dilleri ile Anadolu ve Rumeli ağızlarında görülen devrik cümle yapısının Slav dilleri ile olan yakınlıktan kaynaklandığını ve bu dillerden kopyalama olduğunu iddia etmelerine karşılık, bu yapının Gagavuz Türkçesi ve Karamanlı Türkçesinin uzun bir süre “konuşma dili olarak kalması” ve “konuşma dilindeki rahatlığın ve serbestliğin yazı diline yansması” (Özkan 1996: 223).

b. Grek alfabesiyle yazılmış Şah İsmail hikâyesinde sıkça görülen “ne demek olsun” ve “ne bakarsın” şeklindeki söz öbeklerinin geçtiği cümleler, standart Türkiye Türkçesine göre farklı bir görüntü arz etmektedir:

*Şah İsmaili kız ile görüştiren o kocakarı bu esnade seyrde imiş, bu beyin kendi kızını Şah İsmail verecek haberini aldıkda varayım kızın validesine mucde ideyim bir az bahsis alayım, deyüp kalkup doğru kızın validesine gelip mucde hanım, padişah kızını istemiş begde söz vermiş – **ne demek olsun ben kızımı padişahın oğluna vermem dedi**, çadırları ve cümle adamları toplayup Hind tarafına revan oldu (Şİ 19),*

*Bir gün Şah İsmail bir ah idüp felek aynesin siyah eyledi –Gülperi ey efendim sizin ah etmeniz **ne demek olsun**, heman Şah İsmail bir eksiğimiz yok amma ben senin gibi bir Gülüzarden ayrıldım (Şİ 33),*

*Arap zengin sarayına geldi **birde ne bakarsın** bir ovanın yüzünde bir saray var ve sarayın önüne bir çadır kurulmuş ... (Şİ 34),*

*... lenkerin kapağını açdı **ne bakarsın** kan ile pişmiş pilav, heman Şah İsmail kaşığı alup yemeğe başladı (Şİ 35),*

*... birde hamallar geldikde Arap hamalların sırtlarına verdi hamallar saraya yetişdikde padişah bütün ricalu kibarı cem idüp onların önüne boşaltsın ki **ne bakarsın** gönderdiği cariyelerin başları hep kesilmiş (Şİ 52),*

*Şah İsmail bağceye gelip gördü **ne bakarsın** memleketde ne kadar kız varisa bağceye dolmuşlar (Şİ 22),*

... dört tarafa bir eyice dikkat edip baktı kapusu yok, heman atına oturup serayın yanına gelip nice bir güz vurup sarayın bir tarafı yıkıldı içeri girip atını bir tarafa bağlayıp kendi merdivenden yokarı gördü sekiz odası var yalnız bir odası perdeli idi, **o perdeyi açup ne bakarsın bir ala (?) kız kerkef işler ve gözlerinden yaş yerine kan ağlar** (Şİ 28-9).

c. Karamanlı Türkçesini Türkiye Türkçesinden ayıran en önemli özelliklerden biri de durum ekleri arasındaki görev değişikliğidir:

Yabası dahı elinde olup kendi harmanını tamamen savurarak buğdayını anbara cem edip samanı söyünmez ateşe yakacak dır (AC 1195, 3-12).[ST: ateşte yak-]

2. Grek Harfli Türkçe Metinlerde –DXr Bildirme Eki

Bilindiği üzere Eski Türkçede gerçek isimlerin ya da isim soylu sözcüklerin yüklemleştirilmesi, başka vazifelerle yüklü bir takım sözcükler vasıtasıyla yerine getirilmiştir. Bu anlamda *şahıs zamirleri* ile Eski Türkçede birleşik zaman / katmerli zaman çekimlerinde de kullanılan *bol-*, *er-* ve *tur-* yardımcı fiilleri isimlerle birlikte kullanılarak “*yüklemleştirici*” vazifesi yüklenmişlerdir (Gabain 1988: 88-9). Eski Oğuz Türkçesinde (Timurtaş 1994: 110-2) ve Oğuz Türk yazı dillerinde (Biray 1999: 248-255) de isimlerde bildirme, *şahıs zamirleri*, *i-* (< *er-*) ve *-dur* (< *turur*) şekilleriyle yapılmıştır.

Korkmaz (2003: 702), esas ek-fiil olarak *i-* (< *er-*) fiilini kabul etmiş, bu fiille yapılan geniş zamanın teklik ve çokluk 3. şahıslara ait olumlu, olumsuz ve soru çekimlerinde –DXr(lAr) ekinin kullanıldığını ve “*eklendiği ad ve ad soylu kelimeleri yargı bildiren birer yükleme dönüştürdüğü*”nü ifade etmiştir (Korkmaz 2003: 726). Korkmaz’a göre, –DXr ekinin genel olarak dört fonksiyonu vardır:

1. –DXr bildirme eki, isimlere eklenmek suretiyle onları yüklemleştirmektedir.
2. Çekimli fiillere eklenerek *kesinlik* bildirmektedir: *Zaten diğer fikir cereyanlarının varlığı da böyle bir münakaşayı abes kılmaktadır.*
3. Yine çekimli fiillere eklenmek suretiyle *beklenti / tahmin* bildirmektedir: *Sanırım işini bitirmişsindir, belki gidiyorlardır yakınına.*
4. Zaman zarflarına eklenerek *zarf* görevinde kullanılmaktadır: *Temiz Hanım iki üç gündür rahatsız da.*²

² Türkiye Türkçesinde –DXr bildirme ekinin kullanılış şekillerini ele alan Torun (2003: 111-122), ekin çeşitli araştırmacılar tarafından nasıl adlandırıldığı ve hangi fonksiyonlarla ele alındığını da ifade ettiği için, ek ile ilgili yapılmış çalışmalar burada tekrar zikredilmemiştir. Bu bakımdan bildirme ekinin anlam ve fonksiyonları bakımından yapılan çalışmalar hakkında Yeter’e (2003: 111-122) bakılabilir. Ancak Torun’un yazısı

GREK HARFLİ KARAMANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE –DXr BİLDİRME EKİNİN FARKLI
BİR FONKSİYONU ÜZERİNE

Torun (2003), -dXr bildirme ekinin cümlede isim ve isim soylu sözcükleri yüklemleştiren işlevinin ve çekimli fiillerin üzerine gelerek cümleye kattığı “kesinlik” ve “tahmin” anlamlarının dışında, cümlede özne ya da nesne görevlerinde bulunan *bir* sıfatıyla kurulmuş sıfat tamlamalarına da eklenerek “*abartı, pekiştirme*” anlamları kattığını ifade etmiştir. Kimi araştırmacılar ve son olarak Torun tarafından Türkiye Türkçesi için ifade edilmiş olan *bir + isim + -DXr* söz grubuna dair örnekler incelendiği zaman, bu öbeği takip eden fiilin çoğunlukla süreklilik bildiren bir fiil olduğu hemen anlaşılmaktadır:

bir dedikodudur dolaşiyor, bir beğenidir tutturmuşlar, bir ejderha sözüdür gidiyor vb.

Torun (2003: 116) tarafından da ifade edildiği gibi, yine bu tür söz öbeğinde, bildirme eki kaldırıldığında cümlenin anlamında çok büyük farklılık görülmemektedir:

bazen bir masaldır tutturuyorum kendi kendime, onu anlatıyorum; bazen bir masal tutturuyorum kendi kendime ... vb.

Türkmen Türkçesinde ise –dXr eki, çeşitli fonksiyonlarının yanı sıra “ve” bağlacı fonksiyonuyla da kullanılmıştır: *ertekidir matal* “masal ve bilmece”, *guşlardır candarlar* “kuşlar ve canlılar” vb. (İlker 2003: 121).

Grek harfli Karamanlı Türkçesi metinlerinde -dXr bildirme eki, Türkiye Türkçesinde bulunan yukarıdaki anlam ve fonksiyonları büyük ölçüde korumakla birlikte, Türkiye Türkçesine göre daha sık kullanılmıştır. Bu durumun sebebini tam olarak ortaya koymak mümkün olamasa da, Karamanlı Türkçesinin uzun bir süre konuşma dili olarak kalmasıyla ve yazı dilinin geç bir zamanda oluşmasıyla ilgili olabileceğini söylemek mümkündür.

Bu çerçevede Karamanlı Türkçesinde –DXr bildirme eki, aşağıda belirtilen anlam ve fonksiyonlar açısından ölçünlü dil ile benzerlikler göstermektedir:

1. Karamanlı Türkçesinde –DXr bildirme eki, ölçünlü Türkçede olduğu gibi eklendiği isim ya da isim soylu sözcükleri yüklemleştirmektedir:

... Lâkin İvannis, ben senin yedinle vaptis olunmaya muhtaç olduğum halde sen bana mı geliyorsun; deyerek onu men etmekte iken İsus dahı cevap verip ona, şimdi brak, çünkü her hangi böyle yerine getirmemiz gerek dir (AC 1196, 3-15),

ile hemen hemen aynı zamanda çıkan ve bu bakımdan Torun’da ifade edilmeyen, aynı zamanda bu konuda yapılmış kapsamlı ve son çalışma olması bakımından Korkmaz’ın (2003) düşünceleri ayrıca ifade edilmiştir.

*Ben Tiflizte Hoca Ahmet bazırğanın ehli idim ve bunlar dahı **oğlum ve kızım dır** detikte, Kervancı bay Hoca Ahmetin ehlimisin o benim vili inmetim **efentimtir** deyip (AG 8),*

*İmdi tevbeyle layık meyve husule getiriniz, ve, pederimiz **Avraam dır**, demekliği kendi kendinize düşünmeyiniz, zira size derim ki, Allah Avraama şu taşlardan bile evladlar husule getirmeğe **kadir dır** (AC 1195, 3-9),*

*Bu dünya kaç keret doldu boşandı / Rusgar estikçe yeri töşenti / Emirler yeşila kimden boşandı / **Cıbrail dır** cenetten çıkaran dediler (AG 12),*

*Garip dir benim halim **yaman tır** / Öçe (= öte) dağlar başı **toztur dumandır** / Bu ayrılık bize hayli **zeman tır** / Gidem dost eylenem belki gelmeim (AG 18),*

***Hoş tur** hele gayede havası (AG 22),*

***Var dır** erenlerin onda doası (AG 22),*

*... memleketde sevgülin varını deince kimsem **yoktur** dedi (AG 27),*

*... bazırğan kahveden evvel şerbet içerim deyip şeker ve tası çıkarıp ve mühürü içine koyup aşık garibe verdi o dahı şerbeti içerken diline bir şey dolandı alıp baktı ki kendi **mühürüdür**. Ve tas dahı hızırın verdiği **tastır** (AG 34),*

*... sen üftade aşık olmuşsun Şah İsmail benim hanemde **müsafirdir** dedi (Şİ 40),*

*Pederimin dostları benim de **dostlarımdır** / İdareniz hususuna Mevla **kerim dır** (AG 2),*

*Biriniz Aşık Garip ve biriniz **Şah Sinemdir** (AG 6),*

*Padişahım Şahzadenin hekimlik bir işi yokdur ancak onun derdi **aşkdır** (Şİ 16).*

2. Karamanlı Türkçesinde –DXr bildirme eki, standart Türkçede olduğu gibi, çekimli fiillere eklenmek suretiyle *tahmin ve ihtimal* anlamları katmaktadır:

*Ne mübarek dir ruhça fakir olanlar, zira göklerin padişahlığı onların dır. Ne mübarek dir derdli olanlar, zira onlar **teselli bulacaklar dır** (AC 1197, 5-2),*

*Zira hakikaten size derim ki, yer ile gök geçmedikçe, şeriatin cümlesi itmam olunca yadek, ondan bir yazı ya nokta **geçmeyecek dır** (AC 1198, 5-18)*

*... ve o günlerde vaptis edici Ivannis, tevbe eyleyiniz, zira göklerin padişahlığı **yaklaşmıştır** (AC 1195, 3-1),*

GREK HARFLİ KARAMANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE –DXr BİLDİRME EKİNİN FARKLI BİR FONKSİYONU ÜZERİNE

Yabası dahi elinde olup kendi harmanını tamamen savurarak buğdayını anbara cem edip samanı söyünmez ateşe yakacak dır (AC 1195, 3-12),
Hakikaten size derim ki, onlar ecrlerini almışlar dır (AC 1199, 6-2).

3. Karamanlı Türkçesinde –DXr bildirme eki, standart Türkçede olduğu gibi, zaman zarflarına eklenerek zarf görevi ile de kullanılmıştır:

Bunca yıllardır benim kahrım çeker (AG 8),
Azalum üç saat[ı]r karşında saz çalar (AG 9),
Arayan kısmetin bulur hep tamam / Kirk sekiz hafta tur ikisi mutam / Akıl terazisi mizan demişler (AG 12).

4. Karamanlı Türkçesinde –DXr bildirme eki, standart Türkçede de seyrek görülen *bir + isim + -DXr* şeklindeki sıfat tamlamasına da eklenerek abartı ve pekiştirme fonksiyonuyla kullanılmıştır:

bir sevdadır düştü garip başıma (AG 7).

Karamanlı Türkçesi ile yazılmış Grek harfli *Aşık Garip* ve *Şah İsmail* adlı metinlerde yapılan tarama sonucunda, –DXr bildirme ekinin ölçünlü dilden farklı bir kullanılış şekline ve farklı bir fonksiyona sahip olduğu görülmüştür. Aşağıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, isimlere eklenmiş olan –DXr eki, eklendiği ismi yüklemleştirmemektedir. Keza ölçünlü dilde abartı ve pekiştirme ifade eden *bir + isim + -DXr* yapısından da farklı olarak *bir* sıfatını kabul etmeksizin kullanılmıştır. Hatta örnekler, ekin sıfatlar yerine gerçek isimlere eklendiğini de göstermektedir:

... oldem hanım sultan –bu dünyadır adama derd olur, amma dermanda bulunur, bir gün seyhahata çıkarsınız belki derdinize çare bulursunuz (Şİ 4),

... bir gün Şahzadeye taam getirdiklerinde et yerken agzına bir kemik geldi heman Şahzade agzından kemigi çıkarıp yokarı atdığından tepe camına gelip cam kırılıp güneşdir içerü geldi (Şİ 8),

Nevciyan dır bunların bu deri[n]ce yaş u matemlerin görünce “buyurun” deyü rayet edip “hakikat bu memlekette pederimin dostları bunlar ımış, banade ancak bunlar ola bilir” deyü kendisine teselli vererek (AG 2),

Validesi bu beyitlerden oğlanın gideceğini ağnadıkde –şimdi ey ama kızdır sen git sonra kızı getirt ama burada kalıp şairlik etsan daha hayrli olur (AG 7).

Yukarıda verilen örneklerden hareketle, Karamanlı Türkçesinde –DXr bildirme ekinin bu farklı kullanımı ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

a. -DXr bildirme ekinin eklendiği sözcükler, gerçek isimdir.

b. -DXr bildirme eki, Türkiye Türkçesinde *bir* sıfatı ile gerçek isimlere eklenirken, Karamanlı Türkçesinde herhangi bir sığata gereksinim duyulmaksızın, doğrudan isimlere eklenebilmektedir.

c. -DXr bildirme ekinin eklendiği sözcükler, cümlede özne görevindedir.

d. -DXr eki, örneklerden de anlaşılacağı üzere, ne eklendiği isimleri yüklemleştirmektedir ne de herhangi bir çekimli file eklenerek *tahmin* ve *ihtimal* bildirmektedir. Aynı şekilde zaman zarfları da oluşturmamaktadır.

e. Örneklerden anlaşılacağı gibi -DXr ekinin eklendiği sözcükler daima teklik 3. şahsa aittir.

f. O halde yukarıdaki örneklerde ek, Türkiye Türkçesinde bilinen anlam ve fonksiyonlarından farklı bir fonksiyona sahiptir. "... bu **dünyadır** adama dert olur", "... cam kırılıp **güneşdir** içerü geldi" "**Nevcivan dır** bunların bu deri[n]ce yaş u matemlerin görünce" vb. örneklerde -DXr eki, eklendiği sözcüğü vurgulamıştır.³

Türk dilinin sentaktik yapısında vurgu, bilindiği gibi, cümlenin yüklemine en yakın öge üzerindedir. Diğer bir ifadeyle herhangi bir öge, yükleme yakın bir yerde kullanılmak suretiyle vurgulanmaktadır. Konuşma dilinde de aynı durum söz konusu olmakla birlikte, konuşmanın verdiği avantajla herhangi bir öge daha tonlu söylenerek de vurgulanabilmektedir.

-DXr bildirme ekinin Karamanlı Türkçesindeki kullanım şekline benzer bir durum, Demir'e göre (2002: 105) Kıbrıs ağızında da görülmektedir:

"... Kıbrıs ağızlarında ise ek, standart Türkçedekinden çok daha sık kullanılmaktadır. Öyle ki, telefon konuşmalarında telefon eden kişinin kendisini, *Alidir* = ST "Ben Ali", *Ahmetdir* = ST "Ben Ahmet" şeklinde takdim etmesi, Kıbrıs'ta sıkça görülen bir durumdur" (Demir 2002: 105).

Demir'in verdiği örnekler, -DXr ekinin Kıbrıs ağızında teklik 1. şahıs için de kullanıldığını göstermektedir. Halbuki, Karamanlı Türkçesine ait örnekler, teklik 3.

³ Grek harfli Türkçe metinlerde, eklendiği sözcüğü vurgulayan -dXr ekinin bu fonksiyonunu tarihî Türk dili alanında geniş bir kullanım alanına sahip olan ok / ök kuvvetlendirme edatıyla karşılaştırmak mümkündür. Nitekim tarihî Türk dili alanında ok / ök edatı da eklendiği sözcükleri vurgulamıştır. Ancak tarihî Türk dili alanındaki ok / ök edatının, Grek harfli Türkçe metinlerdeki -dXr ekinden farklı olarak bütün sözcük türleriyle birlikte ve cümlenin her yerinde kullanılabildiğini de gözden ırak tutmamak gerekir.

GREK HARFLİ KARAMANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE –DXr BİLDİRME EKİNİN FARKLI BİR FONKSİYONU ÜZERİNE

şahsa aittir. Yine Kıbrıs ağzında “Ben Ali” anlamındaki “Alidir” örneğinde, konuşucuya (Ali) ait vurgu vardır.⁴

3. Sonuç

Karamanlı Türkçesinde –DXr bildirme eki, ölçünlü dildeki *bir + isimDXr + süreklilik bildiren fiil* şeklinde tanımlanabilecek olan ve pekiştirme ya da vurgu fonksiyonlarında kullanılan bir yapıdan farklı bir şekilde, tanımlayıcı herhangi bir sığata ve devamında süreklilik bildiren bir fiile gereksinim duymaksızın özneye eklenmek suretiyle, cümledeki herhangi bir fiilin ifade ettiği iş, oluş veya kılışı gerçekleştiren teklık 3. şahsa ait özneyi vurgulama fonksiyonuyla kullanılmıştır. ...

bir gün Şahzadeye taam getirdiklerinde et yerken agzına bir kemik geldi heman Şahzade agzından kemigi çıkarıp yokarı atdıgından tepe camına gelip cam kırılıp güneşdir içerü geldi (Şİ 8) ve Nevciyan dır bunların bu deri[n]ce yaş u matemlerin görünce “buyurun” deyü rayet edip “hakikat bu memlekette pederimin dostları bunlar imiş, banade ancak bunlar ola bilir” deyü kendisine teselli vererek....(AG 2)

örneklerinin özneleri olan *güneş* ve *Nevciyan* isimleri, –DXr bildirme ekini almak suretiyle vurgulanmış ya da diğer bir ifadeyle cümlede ifade edilen iş ve oluşun bizzat bu isimler tarafından yerine getirildiği düşünceyi kuvvetlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Eski Türkçede kimi zaman birleşik fiilleri meydana getiren, genellikle de herhangi bir isim ile birleşmek suretiyle ek-fiil vazifesiyle kullanılan çekimli *turur* sözcüğünün, Oğuz Türk yazı dillerindeki ekleşmiş şekli olan –DXr eki, Grek harfli Türkçe metinlerde Türkiye Türkçesindeki bilinen temel anlam ve fonksiyonlarının yanı sıra isim türünde ve özne görevinde olan sözcüklere de eklenmek suretiyle, eklendiği sözcük ya da söz öbeğini kuvvetlendiren bir görev yüklenmiştir.

⁴ –DXr bildirme ekinin benzer fonksiyonunun bilhassa Kıbrıs ağzı, Gagavuz Türkçesi ve Urum ağzı gibi Karamanlı Türkçesine yakın kimi Türk yazı dillerinde ve ağızlarında olup olmadığı konusunda yapılacak araştırmalar, ekin bu ve benzeri fonksiyonlarının gelişim seyri ile ifade ettiği anlam ve fonksiyonlarını tam anlamıyla ortaya koymak adına önemli sonuçlar doğurabilir. Hemen hemen aynı coğrafi bölgede yaşayan ve aynı inanç sistemine bağlı olan Karamanlı ve Gagavuz Türkleri ile Kırım ve Ukrayna’da yaşayan Urum Türklerinin (Anzerlioğlu 2003: 186-203) dil özellikleri karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konmuş değildir. Bu bağlamda Karamanlı Türkçesi ile Kıbrıs ağzı, Gagavuz Türkçesi ve Urum diyalekti üzerine yapılacak ses, biçim ve cümle bilgisine dair mukayeseli çalışmalar, bu Türk dil grupları arasında herhangi bir bağlantının olup olmadığını da gözler önüne serecektir.

KAYNAKLAR

- AC Ahd-ı Cedid, İstanbulda, 1905.
- AG Hikâye-yi Aşık Garip, İstanbulda 1872.
- AĞCA, Ferruh (1999), **Karamanlı Türkçesi Morfolojisi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- AĞCA, Ferruh (1999), “*Hıristiyan Karamanlı Türkleri ve Karamanlı Ağzı Üzerine*”, **Hacettepe Üniversitesi Türkbilig Türkoloji Araştırmaları**, 2006/11, Bahar 2006, Ankara: 3-18.
- ANZERLİOĞLU, Yonca (2003), **Karamanlı Ortodoks Türkler**, Ankara.
- BİRAY, Himmet (1999), **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim**, TDK Yay., Ankara.
- DEMİR, Nurettin (2002), “*Kıbrıs Ağızları Üzerine*”, **Scholarly Depth and Accuracy, A Festschrift to Lars Johanson** (Lars Johanson Armağanı), (Ed.: Nurettin Demir, Fikret Turan), Grafiker Yay., Ankara: 101-110.
- ECKMANN, Janos (1950), “*Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar*”, **A. Ü. DTCF Dergisi VIII/1-2**, Ankara: 165-200
- GABAİN, A. von (1988), **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet AKALIN), TDK Yay., Ankara.
- İLKER, Ayşe (2003), “*Türkmen Türkçesinde –Dır Ekinin “ve” Bağlacı İşlevinde Kullanılışı*”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Bahar 2003, S: 15: 119-124.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yay., Ankara.
- ÖZKAN, Nevzat (1996), **Gagavuz Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2004), “*Grek harfleriyle Yazılmış Anadolu Karamanlı Ağzı Metinleri Üzerine*”, **JTS (TUBA) 28/II**: 1-21.
- Şİ Hikâyet-i Şah İsmail, Atina, 1909.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994), **Eski Türkiye Türkçesi**, XV. Yüzyıl, Gramer – Metin – Sözlük, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TORUN, Yeter (2003), “*+DIR / +DUR Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Anlamları Üzerine*”, **TDAY-B 2003**: 111-122.